

лежно від масштабу охоплення ними культурно-топічних параметрів довкілля людини, репрезентують повну розгортку універсально-культурних смислів, і в цьому плані Світове Дерево не можна вважати унікальним у своєму роді символом. Як модель світу Світове Дерево відповідає всім його визначенням щодо соціокультурної реальності. Отже, символ Світового Дерева як один з найголовніших структуруючих символів культурної свідомості, є щільно насиченим універсально-культурним змістом. Виявлення цього змісту дає можливість встановити чіткі паралелі між різними культурними специфікаціями даного символу і встановити не тільки їхню безпосередню зовнішню схожість, але й глибинну тотожність.

Література

1. Богатырев П.Г. Actes magiques rites et croyances en Russie Subcarpathique. – Р., 1929/ Магические действия, обряды и верования Закарпатья// В кн.: Богатырев П.Г. Вопросы теории народного искусства. – М.: Искусство. – 1971. – С. 169-276.
2. Грязневич П., Басилов В. Мусульманская мифология// Мифы народов мира, т.2. – М.: Высш. шк., 1982. – С. 183-187.
3. Золотослов. Поетичний космос Давньої Русі. Упорядкування, передмова та переклади М. Москаленка. – К.: Освіта, 1988.
4. Иванов Вяч. Вс., Топоров В.Н. Славянские языковые моделирующие системы. – М.: Высш. шк., 1965.
5. Кирилюк О.С. Концептуально-методологічні засади пошуку універсальних вимірів культури (Замість Вступу)// Універсальні виміри української культури. – Одеса: Друк. – 2000.
6. Мелетинский Е.М. Иггдрасиль// Мифологический словарь. – М.: Высш. шк., 1990. – С. 227-228.
7. Попович М.В. Мировоззрение древних славян. – К.: Освіта, 1985.
8. Проскуряков Ю. Мифопоэтический уровень одного стихотворения.// Кассандрион. ([http:// www.marpl.com/rus/metarealisty/kass3.html](http://www.marpl.com/rus/metarealisty/kass3.html)).
9. Словарь Библиейского богословия/ Пер. Со 2-го франц. Изд. – Брюссель: Жизнь с Богом. – 1974.
10. Топоров В.Н. Древо Мировое// Мифы народов мира: Энциклопедия в 2 тт. – М.: Советская Энциклопедия. – 1980. – С. 398-406.
11. Топоров В.Н. К реконструкции индоевропейского ритуала и ритуально-поэтической формулы (на материалах заговоров)// Уч. Зап. Тартуского ун-та, вып. 236. – Труды по знаковым системам, т. 4. – Тарту. – 1969. – С. 9-43.
12. Топоров В.М. Світове Дерево: універсальний образ міфопоетичної свідомості.// Всесвіт. – 1977, № 6. – С. 176-193.

УДК 398:392.5(477) У.Б. Клюка, магістр філології – ЛНУ ім. Івана Франка

ДЕРЕВА-СИМВОЛИ У КОЛЯДКАХ: СПРОБА СЕМАНТИЧНОГО ТРАКТУВАННЯ

Первісна дохристиянська символіка, символіка періоду двовір'я чи пізнього християнського світогляду так само, як і мова, є, безперечно, оригінальним витвором народного духу і народної культури. Кожні важливі зміни, що відбувались в житті народу, кожні події, що сколихнули народ, давали імпульс для творення нової символіки чи певним чином трансформували змістове навантаження архаїчних зразків, що віками утримувались в народній пам'яті З'ясовано символічне і змістове навантаження символу світового дерева, проаналізовано набір характеристик символу дерева і виявлено певні закономірності вживання.

Ключові слова: трансформація символу, семантична реконструкція, архаїчна символіка, язичницький світогляд, Світове дерево, двовір'я.

Symbol of the World tree in Christmas carols: attempt of semantic interpretation

Primitive pre-Christian symbolism, symbolism of two-faith period or late Christian world-view the same as language is, indisputably, the original creation of folk spirit and folk culture. Each important change, that took place in the life of nation, each event, that roused nation, gave an impulse for creation of new symbolism or definitely transformed the semantic loading of archaic models, which for ages were held in folk memory. This article examines the semantic and symbolic loading of symbol of world tree, analyses the set of descriptions of symbol of tree and uncovers certain regularities of usage.

Keywords: transformation of symbol, semantic reconstruction, archaic symbolism, heathen world-view, World tree, two-faith.

З проблемою трансформації символу пов'язане, перш за все, питання реконструкції духовної культури, як цілісного феномену. Семантична реконструкція символів у колядках є важливим і домінуючим кроком на шляху до власне історичної реконструкції, тобто до відновлення тих первісних доісторичних форм та символічних елементів, що можуть бути віднесені до праслов'янської давнини. Семантичні дослідження – це один з найпродуктивніших способів розглянути роль символіки в архаїчних сакральних структурах [6, с.225].

Архаїчна символіка є тим могутнім культурно-історичним чинником, що поєднує в собі не тільки світогляд наших пращурів, але й неосяжні взірці чистої народної мови і високого поетичного вислову. Історично склалося так, що слово виражає не весь зміст поняття, а тільки якусь одну ознаку, що видавалась народному світобаченню найважливішою. Функцію близькості основних ознак і співвіднесеності їх з предметом увібрав у себе символ.

"Символ – це виразник моральних ідей через фізичну природу, причому цим предметам надається, більш чи менш, визначена духовна властивість" [4, с. 87].

Досліджуючи символіку, зауважуємо, що з приходом нової віри (християнства) майже повністю витіснено світогляд давньої людини. Історично склалось, що таких зразків християнських символів є значно більше ніж архаїчних, хоча незаперечно цікавим залишається і те, що крізь призму нової віри простежуються елементи первісні чи ті, що зберігають елементи двовір'я. О. Потебня зазначив: "Так як символізм є пережитком незапам'ятної давнини, то зустріти його можна там, де повільно відбувається відділення думки від мови, при постійному повільному впливі нових віань" [7, с.8].

В основі первісного релігійного світогляду закладений, передусім, культ природи, а релігія була одухотворенням всього довкілля. Архаїчна символіка витворилась на первісній практичній вірі, що в самій своїй сутності була господарською, необхідною людині на кожному етапі її життя, бо була міцно пов'язана з працею. "Це була релігія реального життя, пізніше хліборобська, як частина життя людини, коли її віра і життя були нерозривно пов'язані" [5, с.13]. Символіка сформувалась і розвинулась в міру творення народної культури та розвитку суспільного та господарського життя, а головною її складовою вважалося природопоклонство.

Результатом цього багатовікового культу стало поширення рослинної символіки, як невід'ємного елемента, майже у всьому фольклорі, а зокрема у

дохристиянській хвалебно-магічній пісні-коляді. Необхідність першочергового розгляду саме цієї символіки зумовлена тією універсальною роллю, яку вони відіграють у творенні фольклорного тексту. Завдяки символіці колядок, більшість елементів якої мала виразний аграрний характер, первісна людина, використовуючи господарську магію й обрядові дійства, прагнула передати і закріпити землеробські традиції і особистий досвід своїм нащадкам. Дерева-символи є не тільки відображенням прагнень і мрій наших пращурів, але і є своєрідним дзеркалом життя, мистецтва і культури українців.

Перші найдавніші колядки, наповненні доісторичним, міфологічним світоглядом, первісними космогонічними і світотворчими уявленнями, язичницькими віруваннями, зберігають уявлення праукраїнців про світ у формі світового дерева, що не тільки дало початок життю, небу, землі і всім небесним світилам, але й стало своєрідним забезпеченням добробуту людині, джерелом користі. "Слідів давнього шанування дерев та їх культу, здається, на Україні зовсім не збереглося, хоч історичні відомості дають численні докази того, що вони існували за старих часів у нас так само, як і в інших слов'янських народів" [1, с.177]. Переходячи в символ світового дерева, образ дерева стає прозорим: "Зміст просвічується крізь нього, будучи даним, як змістова глибина" [8, с.250]. Це спричинило звуження символічного навантаження образу. В язичницькій традиції розуміння світобудови оформилось потрійним розчленуванням дерева по вертикалі і вважалось народом за перший світотворчий факт [2, Т.35. с. 13]:

"А у ліску, на жовтім піску
Росте деревце, тонке, високе,
Високе, тонке, в корінь глибоке,
У корінь глибоке уверху кудряве,
На тім кудрявці сив-сокіл сидит".

У цій колядці дерево є світотворчим елементом з його структурними ізоморфами (світотворчим стовбуром, глибоким коренем та курявою верхівкою) наповнене основними космогонічними уявленнями. Слід зазначити, що частини дерева не можуть бути незалежними, оскільки всі вони пов'язані між собою і утворюють єдину універсальну систему.

Типовим образом прадерева є дерево з предковічними живими сотворіннями, що належать до архаїчного пласту груп символів, змальованих у формі трьох прутиків (калинового, малинового та горіхового), а на них сидять сокіл, зозуля і пчілоньки. Щоб з'ясувати природу цієї моделі і тим самим глибше зрозуміти світогляд наших предків, проаналізувати світотворчий історичний його вияв, необхідно, насамперед, визначити природу саме такої форми.

Галузка, прутик є не тільки частиною світового дерева, але й своєрідним консервативним елементом первісного знання, змісту і традиції. Гілка дерева є перехідним символом у багатозначному комплексі архаїчних груп символів, що отримали змістоє навантаження на означення гнучкості і пристосованості. Пояснюючи цей феномен, саме такою символічною спрямованістю можна стверджувати, що у свідомості наших пращурів відбуваються перші спроби трансформації світотворчого уявлення. Саме такий вибір дерев-символів зближує змістоє навантаження до родинних масштабів [2, Т.35. с. 232-233]:

"Ой в чистім поли каменем стоїть,
На тим каменці три прутки ростут,
Єдин ми пруток, чом калиновий,
Другий ми пруток, чом малиновий,
Третій ми пруток (йа) горіховий".

Світове дерево виступає як ідеальний чинник, як символ первовічної і невтомної творчості і енергії на світі. Згодом на язичницьку матрицю трактування символу світового дерева наклались елементи християнства. Дерево вже не самодостатнє: на ньому живе Господь Бог і у цьому його цінність. Цей перехід від язичницького трактування світового дерева до християнської площини позначився на групі колядок з мотивом побудови хлопцем церкви. Якщо проаналізувати впливи християнства, що спричинили зміну основних світотворчих уявлень наших пращурів, то помітними будуть намагання праукраїнців зберегти, перш за все, свої традиції, що за таких умов мали б прижитись на інертному ґрунті нової релігії.

Історичний процес творення нової віри не завжди був сприятливим до звичаїв, обрядовості і усної народної творчості наших предків. Християнська традиція могла тільки поверхнево змінити багатопластову систему духовної культури [2, Т.35. с. 79]:

"Цerkву будує, Бог му поможе,
Так сподом іде, біл камінь кладе,
А у середину суху ялину,
А при вершечку золоту кедрину".

У цій групі колядок християнські елементи майже повністю витіснили язичницький світогляд і тому "наступило плутання християнських та апокрифічних елементів із пережитками дохристиянського світогляду, наслідком якого відбулось перенесення міфологічних зображень на християнських святих" [3, с. 46]. Проте, такі колядки зберігають природний біоритм, притаманний нашим предкам, висоту їхніх помислів, глибину традиційних вірувань і шляхетність поетичного мислення, витoki яких сягають у глибину століть [2, Т.35. с. 25]:

"Ой у широкому полі поблизу дороги,
Ой стоя-же там йа два явори.
Йа у тих яворах по конареві,
А у тих конарах жовта колиска.
У тій колисці біла перина,
На тій перині білий молодчик
Держит у руці Кидре-дереvце,
Та струже, струже, як і малює".

Саме ця колядка відтворює три появи прадерева у різних формах світобачення народу: 1) у формі світового дерева – явора, ялини; 2) предмету, зробленого з дерева, в образі колиски; 3) образу церкви, що утворився шляхом трансформації релігійним чинником ще одного світотворчого елемента – дерева-кедра. У колядці є виразна думка, що світове дерево, чи прадерево привело на світ "білого молодця" та поєднала його з собою ідейним зв'язком побудови церкви, що будується на принципі розчленування дерева (ВЕРХ-СЕРЕДИНА-НИЗ).

У пізніших зразках господарської колядки світове дерево виступає, як провісник людської долі (модель людини з розставленими руками), трансформується у господарські образи (столи, стільчики, мости).

Символ світового дерева є улюбленим і невід'ємним елементом в усій колядковій традиції завдяки притаманному оптимістичному зарядові, світлій змістовій настроєності, святковій, романтичній піднесеності. Цей символ, переступаючи межі часу, не втратив своєї актуальності, здатності зберігати ви-
нятково важливу інформацію у формах, яким властива простота, щирість, і жертівність почуттів.

Література

1. Вовк Ф. Студії з української етнографії та антропології. – К.: Освіта, 1995. – С. 177.
2. Гнатюк В. Колядки і щедрівки. Ч.1.2// Етнографічний зб. – Львів, 1914, т. 35. – С. 13.
3. Колесса Ф. Українська усна словесність. – Львів, 1938. – С. 46.
4. Костомаров М. Історичне значення південноруської народної творчості. – К.: Освіта, 1905. – С. 87.
5. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу. – К., 1992. – С. 13.
6. Потебня А.А. Мысль и язык. – 3-е изд., доп. Стат. "Язык и народность" и "О нацы-
олизме". – Х., 1913. – С. 225.
7. Потебня А.А. Символ и миф в народной культуре. – М., Лабиринт-2000. – С. 8.
8. Ребошанка І. Народження символу. Аспекти взаємодії обряду та обрядової поезії. – Бухарест, 1975. – С. 250.

УДК 167. 2: 300. 312

М.С. Кравець – НЛТУ України

ДІАЛЕКТИКА СТРУКТУРИ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Зроблено спробу структурувати окремі ментальні вектори політичної культури в новому інформаційному просторі, простежити їх діалектику на рівні суб'єктно-об'єктних відносин.

Ключові слова: діалектика, системний підхід, мислення, цілісність.

M.I. Kravets – NUFWT of Ukraine

Dialectics of the political culture structure under the condition of information society development

The attempt is made to structurise separate vectors of political culture under the conditions of the new information space, to observe their dialectics at the level of the subject-object interrelations.

Keywords: dialectics, system approach, thinking, wholeness.

З другої половини ХХ ст. перед людством постала ціла низка незвичних надзвичайно складних проблем. Їх розв'язання виявилось непосильним одній державі чи навіть групі держав. Як відомо, вони отримали назву загальнолюдських, що призвело до глобалізації всього суспільного життя. Слід зазначити, що в останні десять років йшов пошук критеріїв їх класифікації, першочерговості у вирішенні, значимості у загальному розвитку світової спільноти. З певним наближенням можна стверджувати, що на початок ХХІ ст. частину теоретичних завдань цієї проблеми вдалося розв'язати і вийти на рівень програм, проектів, прогнозів, придатних для практичного втілення.

Початок ХХІ ст. ознаменувався розширенням векторного поля інформаційного суспільства, яке з чисто теоретичної площини перейшло в реальне життя і в дуже короткий час істотно вплинуло на світовий розвиток. Інформація із суми знань перетворилася у безпосередню продуктивну силу. Отже